

IDEI LA RAMPĂ

■ VASILE
NICOROVICI

Lectura realului sau cunoașterea vieții și a naturii umane

Mai tânăr fiind, eram gata, în orice clipă, să scriu despre cunoașterea vieții. Mi se părea lucrul cel mai la îndemână. Cu timpul, însă, am început să înțeleg că tema asta, ca orice lucru în aparență simplu și elementar, presupune mari capcane și servituiți. Prima dintre ele, devenită prejudecată, derivă din faptul că mai fiecare trăiește cu impresia că este expert în materie. De aici, și reversul snob al acestei atitudini, care consideră tema ca simplistă și depășită. Unii dintre scriitorii mai păstrează și azi un aer bănuitor, când o aud enunțată, văzind în ea un subterfugiu teoretic, pentru a-i obliga să trateze realitatea într-un mod *fotografic*. Într-un fel, au dreptate, fiindcă termenul, dogmatizat într-o vreme, devenise un criteriu pentru reprezentarea realului. Dar nu potrivit adevărului concret, al faptelor, ci potrivit unui adevăr prefabricat din birou, de către îndrumători care, deși nu cunoșteau nimic dintr-ale vieții, îi „învățau” ei — culmea! — pe scriitorii „cum se petrec lucrurile în realitate”. Din păcate, această meteahnă, pilită prin birourile cite unei edituri, sau vreunui teatru, subzistă și azi, e drept, în forme mai „evoluate”, de vreme ce preopinulul, care nu s-a mișcat de pe scaunul lui o viață, te admonestează — cum am pățit chiar eu însumi cu un roman despre Hunedoara —

folosind, de astă dată, termeni de estetică structuralistă, că realitățile trăite aievea de către mine sînt false, deoarece nu corespund cu „imaginile despre viață”, zămislite, arbitrar, în capul său.

Exemplele s-ar putea înmulți, dar mă limitez doar la acestea; ele sînt suficiente pentru a demonstra existența unui interes real, dar și a unor confuzii, care cer o atență și lămuritoare discuție, într-o chestiune vitală pentru sporul necesar în calitate al literaturii noastre, pe care ne-am și obișnuit a o denumi literatura deceniului opt. Dar a convoca spiritele tutelare ale literelor, fie românești, fie universale, pentru a dovedi importanța observării atente, echivalînd cu adevărate studii, în vederea aprofundării moravurilor sociale sau a naturii umane, mi se pare un argument de ordinul evidenței elementare. De aceea, mi-aș permite a cita pe un mare clasic, din afara breslei literare, dar care, deși s-a ocupat de un domeniu abstract și mai îndepărtat de realitatea curentă — cum e filosofia — n-a pregetat, totuși, să se declare drept cel mai convins adept al studierii nemijlocite a realului (citez): „Și, hotărîndu-mă să nu mai caut altă știință decît aceea pe care aș putea-o găsi în mine însumi și în marea carte a lumii, mi-am întrebuițat restul tineretii pentru a călători... cunoscînd oameni cu fel de fel de caractere și de diferite condițiuni, stringînd nenumărate experiențe, punîndu-mă la încercare pe mine însumi în împrejurările pe care soarta mi le hărăzea și făcînd pretutindeni reflecții asupra lucrurilor care mi se înfățișau...” Filosoful se numește Decartes, iar citatul provine din „Discurs asupra metodei”, cartea care marchează desprinderea gândirii lui, precum și a gândirii europene, de sub tutela dogmelor scolastice. Ca pentru a ne dovedi nu numai importanța capitală, ca obiect de studiu, a ceea ce filosoful numește *marea carte a naturii*, dar mai ales importanța faptului că, în anumite perioade istorice, de profunde prefaceri, studiul acestei mari cărți a lumii poate prevala chiar asupra cercetării învechitelor tratate voluminoase. Căci sînt astfel de momente istorice, în care realitatea în plină revoluție își scrie învățămintele mai rapid decît pridesc cărțile.

Profit de cele spuse mai sus, pentru a atrage luarea-aminte, dacă mai e nevoie, că prefaceri similare, dar în ritmuri mult mai rezei, le trăim noi, cei din secolul XX. Și mai ales noi, cei aflați într-o țară cu ritmuri prioritare pe plan mondial, fapt care impune scriitorilor, pentru a se menține în actualitate, să se deprindă a citi nemijlocit realitățile dinamice înscrise în *Marea Carte a Revoluției Socialiste Românești*, în plină desfășurare. Nu poate fi exclus, desigur, și un procedeu mai ocilît și mai lent. Ca scriitorii să aștepte, adică, să se întocmească mai întîi tratate și studii despre aceste realități, pentru ca, pe baza lor, ei să realizeze opere de generalizare artistică. Dar asta ar însemna o întîrziere de decenii, dacă nu

chiar de o generație, și mă întreb dacă urmașii ne vor ierta neîmplinirea de a nu fi dat mărturiile fierbinți ale epocii pe care am trăit-o, cu toate sezele, mai mult sau mai puțin plauzibile, pe care le-am învocea.

Așadar, realul trebuie *citit* nemijlocit, tocmai ca o carte. Și această lectură, de fapt studiu multilateral și aprofundat, trebuie efectuată la toate nivelurile pe care le presupune structura lui complexă (a realului), începând cu înfățișările (semnele) exterioare, fapte și întâmplări cotidiane, și pînă la sensurile lui adînci, de ordin istoric. Este cazul de a fi risipită o prejudecată, și anume că investigarea și *redarea* realului generează schematismul artistic. Absolut fals! Schematismul nu este o caracteristică a realului, ci a ficțiunii, care creează reprezentări simpliste ale vieții, generalizînd pripit și fără a fi aprofundat obiectul descris. Remediul constă tocmai în efectuarea unor „lecturi de studiu“, nu doar asupra unor fapte dispersate, ci asupra întregului context social, pentru ca, la nivelul cel mai adînc, să poată fi descifrată înșiși condiția umană universală, așa cum se dezvăluie ea observatorului, în circumstanțele de loc și de timp ale revoluției socialiste românești. În ultimă analiză, după opinia mea, o astfel de lectură ar putea fi considerată suficientă, în măsura în care ea devine capabilă să pună în valoare *logica realului*. Adică, acea sumă de judecăți și argumente, prin care se dezvăluie, în anume împrejurări sociale și istorice, comportările oamenilor, opțiunile și mobilurile lor fundamentale. Judecăți și mobiluri pe temeiul cărora oamenii se interconstrucționează, pentru a-și asuma misiuni de importanță istorică. Cu alte cuvinte, este vorba de *logica vieții*, potrivit căreia se configurează biografii și destine, ori evenimente sociale. Cunoscînd acest mecanism fundamental, în toată diversitatea și complicația lui, scriitorul devine apt să creeze, la rîndu-i, personaje, conflicte, desfășurări sociale, care poartă girul realului, al adevărului, al credibilității.

Dar, afirmînd toate acestea, bănuiesc că aș putea fi învinuit, și nu fără oarecare îndreptățire, că încerc o pledoarie pro domo, ca reporter și ca adept al literaturii neficitive, ce mă aflui. Fiindcă opera de artă este un produs mijlocit, o convenție, și nu în toate cazurile logica vieții devine, automat, și logica după care se configurează personajele și conflictele cuprinse într-o carte sau într-o piesă. Întrucît, în asemenea opere, realitatea obiectivă, trecută prin filtrele ficțiunii, poate căpăta reprezentări simbolice, metaforice, fantastice etc. Aceste reprezentări cer o înlănțuire a imaginilor potrivit unui montaj poetic, eseistic, ori analog visului. Fenomenul ține de mentalitatea modernă, întrucît, nu numai în artă, dar și în știința modernă sînt utilizate o multitudine de deducții logice, numite neeuclidiene, prin intermediul cărora sînt explicate realități (din micro sau macrocosm), ce contrazic intuițiile,

ca și logica simțurilor curente, care ne ghîdează printre realitățile cotidiene. Luînd act de aceste realități ale secolului, partidul nostru, începînd cu cel de al IX-lea congres, a lăsat creatorilor de artă deplina libertate în alegerea formelor de exprimare. În funcție, însă, de un criteriu ordonator, cerut dintr-o necesitate interioară a diversității înseși, înțelegea nu ca o dispersare haotică, ci ca un instrument de construcție culturală.

De fapt, un principiu asemănător de ordonare se manifestă și în marea diversitate a științelor moderne, în rîndul cărora logica geometriei euclidiene joacă rolul unui factor comun, de mediere. Fiindcă, pînă în cele din urmă, descoperirile realizate prin metode neeuclidiene necesită a fi „traduse“ în termenii intuiției cotidiene, spre a putea fi transmise, ca bun cultural, speciei umane. Or, o astfel de necesitate funcționează și în domeniul literelor, atunci cînd logica realului este coroborată cu marea diversitate de logici paralele, propuse de ficțiune. Și în acest caz, aceste logici propuse de ficțiune trebuie să aibă în vedere, neîncetat, logica fundamentală, a realului, din care își trag obrșia. De aceea, logica aceasta, de obrșie, trebuie a fi studiată și cunoscută, chiar și de cei care se lasă în voia celei mai avîntate fantezii. Fiindcă și fantezia are un sens, care, la nivelul ei cel mai adînc, se întîlnește cu sensul realului istoric. Pentru ca, în acest fel, operele ei să poată deveni bunuri culturale, deci bunuri care să poată fi asumate și asimilate de specia umană. Altfel, invențiile solipsiste, fără nici un fel de contingență cu logica realului, vor cădea, după ce șocul surprizei se va fi consumat, într-o iremediabilă desuetudine.

Susțin, deci, că logica realului trebuie cunoscută și avută în vedere de toți literații. Cu o singură derogare, de nuanță, absolut necesară (pentru a se evita, astfel, o prejudecată de ordin dogmatic ce continuă a stăruii), și anume, că lectura realului nu trebuie efectuată după același tipic, indiferent dacă cel în cauză e prozator, poet sau critic literar. Fiindcă, după opinia mea, procesul pătrunderii în real este tot alt de specific, de originar și de original, ca și creația înșiși, cu care, în ultimă instanță, se contopește în mod organic. Aici nu pot fi prescrie rețete, deoarece lectura realului nu înseamnă doar contact direct cu terenul, ci și act de meditație. Și, de aceea, sînt cazuri în care un bun observator extrage, dintr-un singur eveniment, mai multă esență, decît un altul, superficial, care a adunat o sumedenie de fapte, dar cărora nu le-a înțeles tîcul. Oricum, însă, îmi permit, totuși, a sugera anumite căi, anumite direcționări concrete, observînd, de pildă, că, pentru un poet, dotat cu mare sensibilitate, sînt suficiente contactele declanșatoare de șocuri emoționale ori de stări lirice. În schimb, pentru dramaturg, șocurile realului trebuie să ducă pînă la sesizarea unor stări conflictu-

ale, ca și la descoperirea unor măști umane, în stare de a exprima personaje. Cit il privește pe scenaristul de film, pătrunderea în concret trebuie să meargă uneori, în funcție de tema aleasă, pînă la depistarea amănuntului plastic ori tehnic. (A se avea în vedere, de pildă, acele pelicule, bazate pe tensiunea provocată de un accident tehnic, în așa măsură încît dezamorsarea unei bombe, ori evitarea prăbușirii unui avion, intră ca un coeficient artistic esențial în cadrul desfășurării conflictului.) Cit îl privește pe critici, „cartea de citire a realului” ar trebui să intre firesc în bibliografia lor profesională, alături de cărțile de literatură ori de teorie. În așa măsură, încît ei să fie capabili să identifice și să se pronunțe cu competență asupra raportului dintre logicile artistice ale operelor și logica realului, fapt care ar aduce, neîndoios, un spor de prestigiu deciziilor lor estetice.

În concluzie, se poate afirma că, în secolul nostru, mai ales, *realul a devenit, pentru scriitor, pentru artist, o problemă mult mai complicată decît în trecut*. Fiindcă, la cele spuse mai înainte, s-ar putea adăuga disputele asupra faptelor și evenimentelor, izvorite din pluralitatea punctelor de vedere condiționate de afirmarea liberă a națiunilor, ca și de ampla confruntare dintre ideologiile revoluționare, progresiste și acelea conservatoare și reacționare. Problemă vitală, care necesită o lectură atentă, pătrunzătoare, cu nenumărate reveniri, deoarece realul epocii noastre se complică și se mărește neîncetat, și din pricina că se află într-o perpetuuă curgere și transformare revoluționară. Trăim într-o epocă grăbită și contradictorie, care-i obligă pe scriitorii la un continuu efort de cunoaștere, de înțelegere, precum și la opțiuni sociale și estetice responsabile.

telex „teatrul” — telex „teatrul” — telex „teatrul”

Am intrat adinc în toamnă, Brumărel e pe ducă, temperatura aerului e în scădere, temperatura vieții teatrale urcă. Dinspre teatre, bate-ntruna telegraful. Corespondenții noștri voluntari — secretarii literari — ne transmit mereu vești ● Artistul Poporului Radu Beligan a fost distins cu ordinul „Drapelul Jugoslav” cu Steaua de aur și Colan. Inalta distincție a mai fost acordată lui Jean Louis Barrault și lui Peter Brook. Ce trio! Să-l felicităm pe marele nostru actor (și) din acest colț de pagină, cu toată bucuria și căldura! ● După ce s-au arămit la soarele lui septembrie, actorii tomătani, singurii cărora nu le reproșăm că au deschis stagiunea mai târziu, repetă, sub îndrumarea lui Constantin Dinischiotu, comedia Scannul de Tudor Popescu, publicată în „premieră” de revista noastră

● La Baia Mare, Teatrul are un director nou: Ion Igna. Și la Arad e un director nou: Victor Tudor Popa. Și Teatrul de păpuși din Cluj-Napoca are un director nou: Mircea Ghiulescu. Să le urăm, pentru început, înțelepciune și răbdare! Se aude că și prin alte părți... ● Silvia Ghelân va interpreta pe Amanda în Menajeria de sticlă. Spectacolul este pus în scenă de Adam La Zarre din Statele Unite, beneficiar al unei burse Fulbright. Se spune că regizorul american s-a angajat ca pînă la premieră să învețe bine limba română. Deocamdată, o rupe binișor ● În caietele-program ale multor teatre găsim anunțat repertoriul pentru întreaga stagiune. Deci, se poate și așa ● Ștefan Iordache, restabil după hepatita care l-a îngenucheat tocmai în Mexic, a decis să facă parte, începînd cu această toamnă, din colectivul Teatrului Mic. După cit se aude, primul său rol în acest teatru va fi El din Nu sînt Turnul Eiffel. Mic, Teatrul Mic, dar

incăpător. Au venit aici și actorii de la Național și de la „Bulandra”, să nu căzi pe gânduri? ● Actrița Carmen Galin și regizorul de film Dan Pița au hotărît să întemeieze o familie. S-a măritat și grațioasa Adina Popescu. Fericitul soț este compozitorul Enescu, Adrian Enescu. Cel puțin, de data asta, știm cine cîntă și cine joacă. S-a însurat și Emil Mandrie, directorul Teatrului Tineretului din Piatra Neamț. Să le dorim tuturor tinerilor căsătorii „casă de piatră”, „...iar noi să mă jucăm un pic și la botez. Fiindcă veni vorba, Luminița Gheorghiu (v-o amintiți în Pelicanul la „Bulandra”?) este fericita mamă a unei fetițe. Asta da, creație. ● Prețuții corespondenți voluntari, mai trimiteți-ne astfel de vești. Nu faceți cum a făcut colegul vostru — se știe el — care, întrebînd fiind de redacție ce mai e nou prin teatrul lui, a dat următorul răspuns năucitor: „Habar n-am, eu mă ocup de repertoriu!”

→ (Continuare în pagina 18)